

KÖNYVSZEMLE

Virrasztás Herceg Jánossal

Hajnali háromkor kiesett kezemből a ceruza. Ágyat bontottam, a takaró alá bújtam és felvettem az íróasztalról Herceg Jánosnak Változó világban című új könyvét, hogy elalvás előtt kissé belekóstoljak.

Aztán fokozódó érdeklődéssel olvastam s mire a könyv végére értem, megvirradt. Kiugrottam az ágyból, ruhát kaptam magamra és tiszta papírost készítettem magam elé.

Ha az ember megírja azt, ami szívét nyomja, vállalnia kell a kockázatot, hogy nem sikerül világosan kifejeznie gondolatait. De amikor más könyvről ír, kettős veszély les rá. Az egyik, hogy félreértette az írot s a másik, hogy őt is félreértik.

S aztán kinek címezze levelét az ember, amikor egy élő író könyvről ír? Az írónak mondja el benyomásait, hogy esetleg javára fordíthassa? Vagy az olvasónak, hogy több haszonnal forgathassa az új könyvet?

Mindhiába a kétségek, el kell mondanom érzéseimet azon melegében. Ugy tűnik, tulajdon mondanivalóimnál is jobban szorongatja torkomat a szó, amely erről a könyvről kikiváncozik.

Vitatni lehet, hogy Móricz Zsigmond regényeiben, vagy elbeszéléseiben nagyobb-e? Én azt tartom, terepkutató írásaiban a legnagyobb. Azokban, amelyeknek műfaját maga így jelölte meg: tapogató; Kovács László, az Erdélyi Helikon szerkesztője pedig írói riportoknak nevezett.

De nem az elnevezés a fontos, hanem a lényeg. Móricz írói eszménye az volt, hogy minél kedvezőtlenebbül ábrázolja az életet. Azt szerette volna, hogy az írás is életté váljon; ha betűkbe írt embereinek még a lélegzetét hallanánk. Persze, hogy ezt az eszményt vázaltszerű rajzokban érhetette el a legtökéletesebben; ott, ahol a műfaj legkevésbé köti az írot, szinte nem is kell szerkesztenie. Alig kell egyebet tennie, mint betűkből élő embert gyúrnia... Vagyis a lehetetlenné: nem sokkal kevesebbet.

Ezért tartom én legtöbbször Móricznak ezeket az írásait; azokat, amelyekben leginkább megközelítette tulajdon írói eszményét.

Ilyen írói riportkönyv Herceg Jánosnak legújabb munkája, a Változó világban. Affelé tapogató egy bácskai nábob egykori cselédeiről és cselédeknek gyermekeiről, akik egyszerre szabadabb levegőre jutottak.

Az író úz részre tagolta könyvét és hőseihez méltó egyszerű és világos mondatokban beszél az anyákról és apró pulyáikról, a kultúra betöréséről a pusztára, a ló meg a parasztember sorsközösségéről, a parasztasszonyi sorsról, a néhai nábobok kísértő emlékéiről, a szombatdelutánok ünnepi derűjéről, az öregek írástudási vizsgájáról, az újdonsült műkedvelőkről, a város meg a puszta viszonyáról, a cséplésről, kenyérsütésről, születésről, halálról. Egyszóval mindenről, ami a puszta népeivel megtörténik — de nem ez a legfonto-

sabb. A mindent felülmúló élmény az, hogy itt is, ott is felbukkan könyvében az élő ember. Szinte hallani lélekzetvételüket.

Leírásokkal nem sokat bíbelődik az író; sem a táj, sem az emberek nem érdeklik különösebben — kívülről. Hanem amikor megszólaltatja őket!

Nem az a legegyszerűbb, ha kiírom könyvének néhány részletét?

»En nem félek attól — folytatja Julis a magát — anyám is úgy szült engem, hogy senki se vót mellette. Ment be a pacseri piacra, hogy eladjon egy kis zöldbabot. Útközben rosszul lett és mire körülnézett, már a világon is vótam. Kihányta kosarából a zöldbabot, levetette egyik szoknyáját, belecsavart engem és beletett a kosárba. Megindult vissza, haza. — Na, te már megjártad a piacot? — kiáltott neki apám, mert még el se ment a munkába, olyan korán volt. — Meg én, azt mondja anyám, mert a kislányod nagyon akart mán hazagyünni... Apám csak nézett. Nem akarta elhinni, hogy már a világon vagyok. Hát mindig mondom, így járok majd én is.«

»Az én legnagyobb fiam, az Antal, mindig kiment. Hiába csuktam rá az ajtót, addig taszigálta, amíg kinyílt. Már amikor hallottam, hogy a nevetem kiáltják, átfutott rajtam a hideg, mert tudtam, hogy a gyerekek van valami baj. Hol a disznóólból húzták ki, hol a tehének alatt vót, szopta a tehének tőgyit, azok meg fölrugták. De nagyobb baja azért sose lett. Csakhát mindig félni köllött, hogy a jószág agyontiporja. Na, gondoltam, az anyád istenségit, nem fogsz te engem mérgesíteni. Fogtam a ruhaszáritó kötelet, a derekára hurkoltam és odakötöttem az ajtó elé, azután nyugodtan mentem a dolgomra. Este gyün az uram, azt mondja, van neked istened, ezt a gyereket így kínozni? Nem kutya ez! — De bizony én odakötöm, mondom, inkább sírjon ő pár napig, amíg megszokja, mint én egész életemen át. Meg is szokta. Később már ő maga kiabált: — Mama, gyere kösd meg Antalt, mer elmén!«

»Elejivel azér nagyon furcsa volt — meséli Kati néni — hogy nincsen úr fölöttünk. Néhezen szoktam meg. Pláne én sokáig szolgáltam főnt a kastélyban, minden órában dolgom volt velük. Multkor is álmodtam velük... Azt álmodtam, hogy a városban vótam, mivel vasárnap délután vót és siettem haza. De már késő volt, vacsoraidő és nagyon féltem, hogy nem érek haza időre. A végén már szaladtam, hanem a kastély mindég messzebb került tőlem és egyszerre megláttam a naccságos urat a vastag meggyfabotjával, hogy intget felém. Erre úgy megijedtem, hogy fölébredtem. Egész megizzadtam a rossz álmotól...«

»El vagytok kényesedve, tik fiatalok — mondja Verka néni, mert ő nem bírja ki, hogy a fiatalok egyre gyakoribbá váló szokatlan dolgaiba bele ne szóljon. — Most mán mind várja haza az urát a fával. Mikor vót még a cselédnek fája? Jó vót az ág is, ha vót. Meg az ízik. Kevés szalmát szedtünk a szérúskertbe, ha nem látta senki, rá egy kis lapút, osztán meleg vót. Kicsit bűdös vót az igaz, hogy a fene egye meg — és nevet Verka néni — de ki törődött akkor ilyesmivel? Én mán csak úgy tudom, hogy télen mindig fázott az ember. Mikor gyerek vótam, mind egy ágyban aludtunk, ahányan vótunk, mert fáztunk. Most, meg mást se hall az ember, csak fával tüzelni meg lignittel a svédkályhába...«

»Elmegyünk Verka nénihez megkérdezni, akar-e Kati nénivel a tengerre menni? Megy ő szívesen. Csakha nem kerül sok pénzbe. — Háromezer dinár? És abból kigyün minden, két hétre? Hát ez, tényleg nem drága. Mert, tudja, azelőtt én sohasem utaztam sehová. Militicsen vótam párszor, meg Csonoplyán. Máshol sehol. Hanem, amikor a fiamat elvitték a háborúba, akkor irt szegény, hogy gyűjtek el hozzá, ki tudja, lássuk-e még egymást az életben? Munkácsrul irt, oda várt engem. Nem törődtem én semmivel, nem féltem. Utaztam két nap meg egy éjszakán át és megtaáltam a fiamat. Másnap már vitték is, ki tudja, hol pusztult el aztán, szegény.«

»A vendégeket, rokonokat ott fogadják, ahol éppen találja őket s ott mondják el egymásnak íziben, ha valami újságot tudnak. Ezután mennek csak be a lakásba pihenni s enni valamit. Olykor ott fogja el a sírás a pusztai asszonyt, ahol a látogatóval találkozott. Az meg csak áll mellette lehorgasztott fejjel, szótlanul. — Mért sírsz, Maris? — kérdezik a zokogó asszonyt, akiknek éppen arra van dolguk. — Meghalt szegény anyánk... — Mikor? — Szent Mihálykor vót kéthete, hogy temették... — A testvér, vagy a rokon nem tudott előbb eljönni, hogy a szomorú hírt tudassa, hosszú hetekig kellett vár-

nia, amíg a munkából megszabadulhatott. Merthát ő is béres, vagy cseléd volt valamelyik puztán, vagy falusi parasztnál. S talán vigasztalásul mondta az ilyen asszony a szomorú hírből feleszmélve: — Nemhiába éreztem én éppen akkortájt valami nyomást a szívemen. És napokig mindig csak a gyermekkoromra emlékeztem, éccaka még álmodtam is, hogy gyerek lettem újra. Eppen akkor hálódott szegény anyánk.»

★

Hát ilyen élő lelket tud lehelni betűibe ez az író s ha eleinte kissé lassan melegszik a mesélésbe, utóbb nem győződ sajnálni, hogy mindössze csak hat ívnyi az egész könyve.

Igen, de mégis van valami érthetetlen a könyvében. Az, hogyha valaki ilyen meglevenítő erővel tud életet és embert ábrázolni — hát akkor mi a fészkes micsodáért tolja félre minduntalan az írot és kezd el holmi rossz agitátor módjára fejtegetni, magyarázkodni? Megmagyarázza például, miért nem tanultak meg gyermekkorukban írni-olvasni Kati néni és társai. Azt mondja: kár is lett volna megkérdezni tőlük az okát. Hát, nem lett volna kár. Kati néni nyilván ezt is szivighatóan tudta volna elmondani az író tolla alatt. Magyarázni, ezt volt kár. Paraszt hőseivel együtt érez ez az író, az agitátort maga is únja. És mégis, nem áll meg a vármegye monografiájába is belelapozni — mintha az hitelesebb volna az élő cselédek tanúságánál.

Hát nem furcsa? Mintha attól tartott volna Herceg János, hogy az író nem tudja eléggé a maga dolgát. Nosza segítségül hívta az agitátort — hogy aztán ez kishiján elrontsa az író dolgát is.

★

Ilyen izléses fedőlapba burkolt könyvet tán még egyet sem adott ki a Testvériség-Egység vállalat, mint amilyen a Változó világban. S ami még csudálatosabb: sajtóhiba is mindössze egy ötlött szemembe!

Hanem ahhoz persze már nem volt lelke a kiadónak, hogy Konyovics Milánnak képeivel is díszítse a könyvet, pedig az íróval együtt a festőművész is kint járt a puztán és szívesen a kiadó és a könyv rendelkezésére bocsátott volna néhány vázlatot.

Dehát miért is lett volna legalább ennek a könyvnek a kivitele kifogástalan?

★

Minden embernek van valami rögeszméje. Nekem meg éppen szákszámra akad. Teszem fel az is, hogy a kiadónak kifogástalan külsejű könyveket kellene készítenie. Hanem az egyik legkedvesebb vesszőgripám mégis az, hogy egyszer majd újságszerkesztő leszek s akkor aztán az én újságomban nem politikai hírek, hanem írói riportok lesznek az első oldalon. Epp csak amiatt fájtn mindig a fejem, hol kapok én ehhez megfelelő munkatársakat?

Hanem most már lefekhetek aludni és biztosan szépet fogok álmodni. Egy munkatársat mégis találtam az írói riportokhoz. Mire én szerkesztő leszek, addigra Herceg János is bizonyosan leszokik róla, hogy magyarázgasson, meg fejtegessen embereket és életet tapogató írásaiban.

Tűz Imre,